

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАННЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В АФГАНІСТАНІ ПІСЛЯ 11 ВЕРЕСНЯ 2001 РОКУ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

В статье рассматривается проблема признания международной борьбы против глобального терроризма вооруженным конфликтом международного характера в значении Женевских конвенций. Указывается, что неудовлетворительное правовое регулирование военных антитеррористических операций и необходимость обеспечения соблюдения прав человека, делают необходимым предоставление борьбе с международным терроризмом статуса конфликта международного характера путем принятия дополнительного протокола к Женевским конвенциям.

The article deals with the problem of recognition of international war against global terrorism as international armed conflict in the meaning of the Geneva conventions. It argues that application of the right to self-defence as justification for military interventions by the US, as well as urgent need to regulate the antiterrorist operations and secure human rights make it possible and necessary to grant the status of the international armed conflict to the war against terrorism by drafting an additional protocol to the Geneva conventions.

Відомі події 11 вересня 2001 року у Нью-Йорку, Вашингтоні та Пенсільванії ознаменували початок нової ери у міжнародних відносинах що було визначено, в першу чергу, новим переліком глобальних загроз, серед яких визначною є загроза глобально-го тероризму. Саме різке зростання небезпеки терористичних актів та значна шкода, що наноситься ними не тільки окремим особам та державам, але й всій міжнародній спільноті, змусили міжнародно-правову думку приділити значну увагу проблемам боротьби з тероризмом. Як вказує М. Ю. Черкес, відлік сучасного міжнародного права почався саме 11 вересня 2001 року [1; с. 6]. На думку Т. Р. Короткого, загроза терористичних атак призвела, серед іншого, до переосмислення існуючого розуміння тероризму та правового регулювання боротьби з ним [2; с. 217].

Розглядаючи проблему боротьби з тероризмом в сенсі міжнародного гуманітарного права, слід визнати, що найбільше значення тут має питання про застосовність чи незастосовність норм

МГП до такої боротьби. Всі інші проблеми, в тому числі проблема статусу учасників міжнародних терористичних угруповань, питання про можливість порушення прав людини задля підвищення ефективності контр-терористичних дій та інші є похідними від проблеми застосовності норм міжнародного гуманітарного права. Загальновизнаним є те, що норми МГП застосовні лише під час збройного конфлікту міжнародного чи неміжнародного характеру. З цієї причини, ключовим стає питання про визнання чи невизнання боротьби з тероризмом збройним конфліктом в сенсі права Женеви. Дана стаття є спробою окреслити певні шляхи вирішення цього питання. Аналізуючи наявні міжнародні документи та доктрину МГП, що склалася після подій 11 вересня 2001 року, ми спробуємо по-перше з'ясувати чи можна визнати боротьбу з міжнародним тероризмом збройним конфліктом в сенсі права Женеви, по-друге, окреслити підґрунтя для такого визначення, по-третє, висвітлити певні можливі шляхи розвитку міжнародного гуманітарного права у зв'язку з необхідністю врегулювання боротьби з тероризмом його нормами.

З тексту Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них очевидно витікає, що часова сфера їхнього застосування (*ratione temporis*) обмежується часовими рамками військового конфлікту. Так, Перша Женевська конвенція встановлює наступні умови для її застосування: "в разі об'явленої війни, або всякого іншого збройного конфлікту, що виникає між двома, або декількома Високими Договірними Сторонами, навіть у випадку, якщо одна з них не визнає стану війни" [3].

Другий додатковий протокол до Женевських конвенцій поширив їхню дію на конфлікти неміжнародного характеру: "даний протокол... застосовується до всіх збройних конфліктів, що не підпадають під дію статті 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протоколу I), та таких, що відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами та антиурядовими збройними силами або іншими організованими озброєними групами, що знаходяться під відповідальним командуванням та здійснюють такий контроль над частиною її території, що дозволяє ним здійснювати безперервні та узгоджені військові дії та застосовувати цей Протокол" [4].

Очевидно, що застосування цих норм у ситуації оголошеної світовою спільнотою "війни з тероризмом" є вкрай проблематичним,

причому це стосується як норм, застосованих до конфлікту міжнародного характеру, так і тих, що стосуються конфліктів неміжнародного характеру, оскільки Протокол I прямо вказує на те, що бойові дії мають відбуватися на території однієї з договірних держав між збройними силами цієї держави та іншими організованими збройними групами, які контролюють певну частину її території. Більше того, ані тероризм як такий, ані жодну з існуючих терористичних організацій не можна визнати здатною застосовувати Женевські конвенції та додаткові протоколи до них.

З наведеного випливає, що міжнародний тероризм принципово не може розглядатися як сторона у збройному конфлікті, принаймні з точки зору класичного міжнародного гуманітарного права. Як зазначають О. П. Бичківський та Ю. М. Жигунова, сучасний тероризм характеризується невизначеністю суб'єктного складу виконавців та замовників, а також невизначеністю вимог [5; с. 50]. Терористичні угруповання не становлять єдиної структури, не контролюють помітних територій, а причини, що спонукають певні людські групи вдаватися до терористичних методів можуть бути дуже різними: від боротьби за незалежність до релігійного фундаменталізму. Фактично, міжнародний тероризм є лише методом, тактикою боротьби, яку обирають учасники конфлікту, занадто слабкі для ведення відкритих бойових дій. Створення терористичних організацій та груп є тут не причиною, а наслідком слабкості таких груп та частиною їхньої тактики.

Терористичні дії слід поділяти на такі, що здійснюються в межах однієї країни, та такі, що здійснюються в межах двох чи більше країн. В першому випадку мова йде про боротьбу терористичних угруповань проти "своїх" держави, прикладом чого може слугувати діяльність угруповання ЕТА в Іспанії. Протистояння внутрішньодержавному тероризму, очевидно, мусить бути врегульоване внутрішнім законодавством держави, а учасники терористичних організацій мусять розглядатися як звичайні кримінальні злочинці. Діяльність таких терористів не становить інтересу з точки зору міжнародного гуманітарного права, якщо тільки вони не контролюють певної території та до них не застосовуються правила Другого додаткового протоколу до Женевських конвенцій.

В другому випадку, тобто в разі, якщо діяльність терористичної організації охоплює територію більше ніж однієї країни, можна говорити власне про міжнародний тероризм, тим більше, що існування розгалужених міжнародних терористичних організацій стає

можливим завдяки підтримці їхньої діяльності урядами окремих країн, що робить можливим атрибуцію терористичної діяльності цим державам [6; с. 60].

Слід відзначити, що до 2001 року міжнародний тероризм розглядався переважно як кримінальний злочин міжнародного характеру. Такий підхід застосований, прикладом, у Декларації ООН щодо заходів з ліквідації міжнародного тероризму від 9 грудня 1994 року [7] чи у Міжнародній конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом від 16 грудня 1997 року [8].

Ситуація кардинально змінилася у вересні 2001 року, по-перше, через обурення світової спільноти нечуваним раніше актом насильства з боку міжнародного тероризму, по-друге, через позицію США. Стала очевидною неефективність наявних міжнародних інструментів, спрямованих на боротьбу з тероризмом. Як слушно зазначає М. Ю. Черкес, численні попередні антитерористичні конвенції, резолюції та декларації більше нагадували "грізні "китайські попередження", з яких...тішився весь світ через їхню даремність" [1; с. 7]. Перемогти світовий тероризм за допомогою таких "потішних" заходів виявилось неможливим, і першими про цей факт відкрито заявили США. Одразу після атак 11 вересня за ініціативою адміністрації Дж. Буша була сформована широка антитерористична коаліція, яка проголосила світовому тероризму війну, в тому числі, право США здійснювати односторонні силові акції по всьому світу без санкції ООН [9; с. 262]. Така практика, очевидно, не відповідала міжнародно-правовим нормам.

ООН відреагувала на атаки 11 вересня у своєму звичайному стилі, тобто шляхом прийняття урочистих, але недієвих актів. Так, Резолюція Ради Безпеки ООН 1368 (2001) від 12 вересня 2001 року відобразила радше емоційну реакцію організації на події попереднього дня, ніж струнку юридичну позицію, проте саме обтічні формулювання цієї резолюції дали підставу для нового розуміння боротьби з тероризмом, як збройного конфлікту міжнародного характеру [2; с. 205]. Така позиція ґрунтується на дуже широкому тлумаченні положення Резолюції про визнання "невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону у відповідності до Статуту" [10]. Дане право дійсно закріплено статтею 51 Статуту ООН, однак воно, вочевидь, стосується міжнародних конфліктів, оскільки інші просто не були визначені ані в міжнародних документах, ані в доктрині, що існувала на момент прийняття Статуту ООН [11; с. 110]. Тим не менш, саме на вищевказану Резолюцію

послалися США, заявляючи, що після терористичних атак 11 вересня вони опинилися у стані збройного конфлікту міжнародного характеру з недержавним актором, яким є Аль-Каїда [12; с. 97]. Активне застосування США цієї доктрини призвело, в тому числі, й до низки конфліктів міжнародного характеру, в тому числі, операцій США у Афганістані та Іраку.

Склалася парадоксальна ситуація, коли міжнародні збройні конфлікти у сенсі Женевських конвенцій та додаткових протоколів виникали як частини збройного конфлікту, що не може бути ніяк юридично кваліфікований за допомогою цих конвенцій та протоколів. Доктрина міжнародного гуманітарного права була змушена осмислити ситуацію, що склалася, за відсутності задовільного міжнародно-правового регулювання "війни з тероризмом", що не могло не призвести до суперечливих тлумачень цього явища. Так, Президент Міжнародного Комітету Червоного Хреста Я. Келенбергер заявив, що "коли боротьба з тероризмом приймає форму збройного конфлікту, держави зобов'язані дотримуватись принципів міжнародного гуманітарного права" [13]. Радник з правових питань Правового управління МКЧХ Г. Рона стверджує: "некоректно вважати, що визнання за США права захищати країну від тих, хто підготував терористичні атаки 11 вересня рівнозначно оголошенню "війни"...підозрювані в тероризмі, захоплені у зв'язку з реальним збройним конфліктом...можуть утримуватись у відповідності до міжнародного права збройних конфліктів, також відомим як міжнародне гуманітарне право. У зворотному випадку, до них стають застосовними інші правові норми, такі як місцеве та міжнародне кримінальне законодавство, а також право прав людини" [14].

Таку позицію, висловлену вищими посадовцями МКЧХ не можна назвати інакше, ніж "хованням голови у пісок". Можна зрозуміти їхнє бажання зберегти непорушність сучасної системи міжнародного гуманітарного права, але це фактично означає, що боротьба з тероризмом і далі не буде визнаватися збройним конфліктом. Внаслідок такого невизнання стають можливими грубі порушення норм міжнародного права прав людини і, врешті решт, і самого міжнародного гуманітарного права, яке посадовці МКЧХ так ревно намагаються захистити.

Визнаний експерт, професор Лейденського університету Ф. Кальсховен зазначає, що основною метою міжнародного гуманітарного права є полегшення людських страждань, завданих

війною [15; с. 1]. Проте держави отримують змогу не виконувати норм МГП шляхом невизнання самого існування збройного конфлікту [16; с. 164]. Це, в свою чергу, робить можливим грубі порушення прав людини під час проведення контр-терористичних операцій і, за умови ігнорування конфлікту міжнародним гуманітарним правом, призводить до збільшення людських страждань, а не до зменшення [17; с. 73]. В якості прикладу, можна навести проблему так званих "незаконних комбатантів", що утримуються на військовій базі США в Гуантанамо Бей. На цих осіб не розповсюджується захист, наданий Женевськими конвенціями, адже переважна більшість з них не може бути визнана військовополоненими. А оскільки ці особи перебувають поза територією США, ця країна не розповсюджує на них свій правовий захист, що призводить до того, що утримувані особи опиняються взагалі поза всяким правом [2].

Більше того, відсутність визнання боротьби проти тероризму збройним конфліктом міжнародного характеру призводить до того, що положення резолюції ООН опиняються "підвішеними у повітрі", а проголошена США "війна проти тероризму", немовби, взагалі не існує. Виявляється, що країни-жертви атак міжнародних терористичних угруповань не мають права на самооборону, що прямо суперечить положенням Статуту ООН. Звичайно, на практиці це право реалізується, прикладом чого може бути та ж сама операція США у Афганістані, проте реалізується вона у відповідності не до норм міжнародного права, а як результат політичної волі американського керівництва з якою погодилася Рада Безпеки ООН. Так, "війна проти світового тероризму" перетворилася на невизнаний збройний конфлікт між США та Афганістаном (а пізніше між США та Іраком), що створило вкрай небезпечний прецедент збройного втручання однієї держави у внутрішні справи іншої, причому це втручання проголошується не збройним конфліктом, а контр-терористичною операцією. Отже, формальна можливість не дотримуватись норм МГП існує навіть в окресленому Я. Келенбергером "ідеальному" випадку боротьби з тероризмом як боротьби однієї держави проти іншої. Повну абсурдність ситуації додає те, що самі США вважають боротьбу проти світового тероризму саме збройним конфліктом міжнародного характеру, в той час як доктрина МГП чинить опір такому визнанню через формальні міркування.

Вважаємо, що розв'язання цієї суперечності можливе лише через визнання боротьби з міжнародним тероризмом збройним конфліктом міжнародного характеру в сенсі Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. Необхідність такого визнання диктується двома факторами: по-перше, потребою врегулювання права держав на самооборону від атак міжнародних терористів (терористів "внутрішніх" наша пропозиція не стосується), по-друге, необхідністю забезпечення виконання норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права в ході боротьби з тероризмом. Зупинимося на обох наших аргументах докладніше.

А. П. Ладиненко справедливо вказує на поширення нового виду бойових дій – асиметричних війн, що поставило під загрозу всю існуючу в західній правовій думці концепцію міжнародного конфлікту [18; с. 136]. Тероризм виступає як один із способів асиметричної війни. З урахуванням того, що кількість та розмах асиметричних війн, імовірно, буде зростати у XXI столітті, було б неприпустимим залишити держави без дієвого юридичного інструменту, що дозволив би їм реалізовувати своє право на самооборону. При цьому, мова йде не про війну проти конкретних організацій, а про нові умови ведення війни як такої, в якій тероризм виступає в якості засобу ведення війни. У цих нових умовах слід визнати, що терористичний акт мусить розглядатися як акт асиметричної війни з боку міжнародних терористичних організацій та країн, що їх підтримують, і цей акт дає державам право на самооборону згідно із Статутом ООН. Така практика фактично існувала і до терактів 11 вересня, достатньо згадати бомбардування штаб-квартири іракської розвідки силами США у відповідь на спробу вбити Президента Дж. Буша Старшого. У виправдання своїх дій США послалися на ст. 51 Статуту ООН, більше того, отримали у цьому питанні підтримку Російської Федерації [11; с. 110]. Явище "нелегальної" самооборони, очевидно, існує у світовій політиці та не залежить від його урегульованості чи нерегульованості нормами МГП. Міжнародне гуманітарне право мусить визнати це явище та зробити спробу чітко окреслити його правовими приписами.

Що стосується другого нашого аргументу, визнання війни проти тероризму збройним конфліктом міжнародного характеру дозволить забезпечити дотримання мінімальних стандартів прав людини щодо захоплених учасників терористичних груп та підозрюваних у зв'язках з тероризмом. За такої умови, дії держав,

подібні до дій США навколо військової бази в Гуантанамо будуть значно ускладнені, оскільки захоплені особи, де б вони не знаходились, будуть захищатися нормами міжнародного гуманітарного права. Окрім того, з'явиться можливість вирішити цілий ряд актуальних проблем МГП, в тому числі, проблему статусу незаконних комбатантів. Додамо до цього ще й те, що розповсюдження дії МГП на війну з тероризмом дасть змогу точніше кваліфікувати певні акти тероризму як порушення права війни та покращить можливості для засудження учасників терористичних угруповань як порушників права війни та міжнародних злочинців, в тому числі, Міжнародним Кримінальним Судом.

Здається, що відсутні принципові заслони, які робили б неможливим визнання війни проти міжнародного тероризму збройним конфліктом міжнародного характеру. По-перше, таке визнання відповідало б духу та цілям міжнародного гуманітарного права та сприяло б гуманізації "нових" збройних конфліктів. По-друге, уявляються безпідставними побоювання фундаментальних змін у міжнародному гуманітарному праві, які, нібито, мусять відбутися в разі визнання війни проти тероризму міжнародним збройним конфліктом. Як вказує К. Свінарські, норми МГП можуть застосовуватися як безпосередньо, так і опосередковано. Перша ситуація стосується міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів. Друга ситуація стосується випадків внутрішніх безпорядків та напруги. В цьому випадку існує можливість застосування норм МГП за аналогією [19; с. 23].

Вважаємо, що застосування норм МГП за аналогією щодо війни з тероризмом є недоцільним, оскільки інститут застосування норм за аналогією чітко не врегульований, а отже таке застосування не призведе до радикального покращення ситуації. Отже, єдиною можливістю залишається безпосереднє застосування норм МГП. Таке застосування не вимагає фундаментальних змін сучасної системи міжнародного гуманітарного права. Достатнім уявляється прийняття нового додаткового протоколу до Женевських конвенцій, яким будь-які військові дії, спрямовані проти міжнародного тероризму, визнавалися б збройним конфліктом міжнародного характеру, так само, як і акти міжнародного терору визнавалися б актами міжнародної війни. Окрім такого принципового визнання, пропонується протокол може містити визначення міжнародного тероризму, незаконних комбатантів та інші, але надання таких визначень матиме другорядне значення.

Вибір, перед яким зараз стоїть міжнародне гуманітарне право, невеликий. Або війна проти міжнародного тероризму буде остаточно визнана збройним конфліктом міжнародного характеру та до неї будуть застосовані норми МГП, або воно і далі займатиме позицію "страуса, що ховає голову в пісок". Враховуючи імовірне розростання масштабів нових типів війни, в тому числі асиметричних війн, це може призвести (і вже призводить) до невиконання міжнародним гуманітарним правом свого основного завдання – гуманізації та пом'якшення жахів війни.

Література:

1. Черкес М. Е. Международное право после 11 сентября 2001 года. // Международное право после 11 сентября 2001 года: Сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, М. Е. Черкеса. – Библиотека журнала "Юридический вестник". – Одесса: Фенікс, 2004. – С. 5-14.
2. Короткий Т. Р. К вопросу о правомерности применения термина "незаконный комбатант" // Альманах международного права. – 2009. – № 1 – С. – 203-220.
3. Конвенция об улучшении участи раненных и больных в действующих армиях 1949 года: сб. норм. документов / упоряд. А. В. Трояновский, Ю. В. Чайковский. – Одесса.: Фенікс, 2009.
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв не міжнародних збройних конфліктів (Протокол II) : Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного хреста та Червоного півмісяця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/iwpList133/58CA84B0B178B0C4C3257107002A6BB3>
5. Бичківський О. П., Жигунова Ю. М. Борьба з міжнародним тероризмом з точки зору політики і права. // Международное право после 11 сентября 2001 года: Сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, М. Е. Черкеса. – Библиотека журнала "Юридический вестник". – Одесса: Фенікс, 2004. – С. 50-52.
6. Гринчак В. А. Проблеми кваліфікації злочину тероризму у міжнародному праві. // Международное право после 11 сентября 2001 года: Сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, М. Е. Черкеса. – Библиотека журнала "Юридический вестник". – Одесса: Фенікс, 2004. – С. 60-62.
7. Декларация о мерах по ликвидации международного терроризма. Утв. Резолюцией ГА ООН от 9.12.1994 / Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/documen/declarat/terrdec1.htm>

8. Международная конвенция о борьбе с бомбовым терроризмом / Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/convents/bombing.htm>
9. Ярмаки В. Х. Терракты 11 сентября – удар по международному праву? // Международное право после 11 сентября 2001 года: Сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, М. Е. Черкеса. – Библиотека журнала "Юридический вестник". – Одесса: Фенікс, 2004. – С. 262-264.
10. Резолюція Ради Безпеки ООН 1368 (2001) від 12 вересня 2001 / Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res2001/res1368.htm>
11. Черкес М. Е. Использование силы в международных отношениях // Альманах международного права. – 2009. – № 1 – С. 103-119.
12. Sassoli M. The status of persons held in Guantanamo under international humanitarian law // Journal of International Criminal Justice, No 2 (1), 2004.
13. Келленбергер Я. Ни одна война не может быть выше международного гуманитарного права / Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного хреста та Червоного півмісяця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icrc.org/web/rus/siterus0.nsf/iwpList99/280C5DE6F31A8AFCC1256F3300489A14>.
14. Рона Г. "Война" не оправдывает Гуантанамо/ Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного хреста та Червоного півмісяця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icrc.org/web/rus/siterus0.nsf/html/6NYGX3>
15. Кальсхофен Ф. Ограничения средств и методов ведения войны / Ф. Кальсхофен – М.: Международный Комитет Красного Креста, 1999.
16. Лисик В. М. Збройні конфлікти ХХІ століття і діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста // Международное право после 11 сентября 2001 года: Сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, М. Е. Черкеса. – Библиотека журнала "Юридический вестник". – Одесса: Фенікс, 2004. – С. 164-166.
17. Дрёмин В. Н. Борьба с международным терроризмом в контексте прав человека // Международное право после 11 сентября 2001 года: Сб. науч. статей / Под ред. М. Ф. Орзиха, М. Е. Черкеса. – Библиотека журнала "Юридический вестник". – Одесса: Фенікс, 2004. – С. 71-82.

18. Ладыненко А. П. Виды вооружённых конфликтов и применимое к ним право // Альманах международного права. – 2009. – № 1. – С. – 136-150.
19. Свинарски К. Основные понятия и институты международного гуманитарного права как система защиты прав человека / К. Свинарски – М.: Международный Комитет Красного Креста, 1997.

Сажієнко Н. В., МГУ

ПРАВОВІ ФОРМИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У СФЕРІ САНІТАРНО- ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Стаття посвящена рассмотрению причин и процессов возникновения сотрудничества различных государств в области здравоохранения. В статье проанализировано сотрудничество государств в сфере здравоохранения на различных уровнях – универсальном, региональном, двустороннем.

The article deals with the causes and processes of states cooperation of area of health. The article analyzes the cooperation of states in health care on the universal, regional and bilateral levels.

Процеси глобалізації призвели до переходу наявних загроз колективного та індивідуального здоров'я на інший, новий якісний рівень, і до появи нових загроз, що спричинило необхідність спільних дій у галузі охорони здоров'я зусиллями всього світового співтовариства. Вони пов'язані як зі змінами, що відбуваються в самій природі захворювань, так і в появі нових захворювань і в шляхах їх розповсюдження. На трьох рівнях здійснюється співробітництво держав у сфері охорони здоров'я, а саме – універсальному, регіональному, двосторонньому. Однією з цілей даного співробітництва є нерозповсюдження інфекційних хвороб і в разі необхідності швидке реагування на загрозу та ліквідація небезпеки, що може виникнути на території однієї держави та мати транскордонний характер.

Метою даної статті є дослідження правових форм співробітництва держав у сфері санітарно-епідеміологічного благополуччя. Мета роботи передбачає реалізацію наступних завдань: характеризувати еволюцію форм співробітництва держав в сфері санітарно-